

Hurliman Shamshetova

O'zbekstan ma'mleketlik ko'rkem o'ner ha'm

ma'deniyat instituti No'kis filiali studenti

Ilmiy basshi Dilbarxan sharipova

O'ZBEK OYIN O'NERININ' QA'LIPLESIVI HA'M O'ZGESHELIKLARI

Anotaciya : Maqalada o'zbek o'yn o'nerinin' qa'liplesivi o'zine ta'n bolg'an o'zgesheliklari, o'yn mekteplerinin' bir – birinen ayirmashiligi, o'zbek o'yn o'nerinin' rawajlanishiga u'les qosqan insanlar haqqida so'z etiledi.

Tayansh so'zler : o'yn, mektep, ko'rkem o'ner, usul, atqarish, ha'reket, sheberlik.

Аннотация : В стиле описывается становление узбекского танцевального искусства, его особенности, уникальность танцевальных школ, а также люди, внесшие вклад в развитие узбекского танцевального искусства.

Ключевые слова : танец, школа, искусство, стиль, исполнение, движение, мастерство.

Annotation : The article describes the formation of uzbek dance art, its characteristics, the uniqueness of dance schools and the people who contributed to the development of uzbek dance art.

Key words : dance, school, art, style, performance, movement, skill.

O'zbek o'yn o'neri o'zining uzaq tariyxiy rawajlanish joln basip o'tken desek qa'telespeymiz sebebi usi ku'nge shekem qansha insnlardn' salmaqli miynetleri menen o'yn o'nerinde biyta'kirar do'retpeler do'retilgen bolip jillar dawaminda jaratilg'an o'ynlar, milliy o'yn o'nerinin' qunli do'retpelerine aylanip u'lgerdi. O'zbek o'yn o'nerinin' iri tulg'alari ta'repinen jaratilg'an idealiq ha'm ko'rkemlik ta'repten joqari da'rejedegi o'ynlar xalqimizdi a'sirler dawaminda insaniylik, pidayiliq ha'm watansu'yiwsilik ruwxinda tarbiyalawg'a jaqinnan ja'rdem berip kelmekte.

Xalq arasinda haqiyqiy insaniylik mu'na'sibetlerin qa'liplestiriwde o'zbek xalqin' miyrasi bolg'an, estetik tarbiya qurali sipatinda xizmet etpekte. Bul miyrasti a'sirler dawaminda ko'z qarasinday saqlap kelgen ko'plegen insnlardn' atlari tariyx betlerinen orin alg'an. Atap aytqanda Yusufjon qiziq Shakarjonov, Ahmadjon Umrzoqov, Usta Olim Komilov, Tamaraxanim XIX – a'sir aqiri XX – a'sir baslarinda jasap o'yn o'nerinin' ataqli wa'killerine aylanip u'lgergen. A'sirler dawaminda atqarilip kelingan da'sturiy xalq o'ynlari ha'mde professional o'ynlar, olardagi qa'dem taslawlar, hesh qanday ko'rkem su'wretlew a'hmiyetine iye emes edi. O'yn jupliqlari arasindagi baylanis jollarida islep shig'ilmag'an edi. O'zbek xalq ha'mde professional o'ynlari bolsa xalq bayramlarinda erkeklar ta'repinen atqarilg'an bolsada, olardn' ha'r biri o'zine ta'n qa'siyetlerge iye.

Da'slepki massaliq saxna o'ynlarinda Tamaraxanim slavyan ha'm Kavkaz xalqlari da'sturlerinde su'yenip, bir qatar usillardan paydalanadi, ha'reketlerdi jen'illestirdi, o'ynlar su'wretin to'rtinshi diywal bolip turg'an tamashago'yge burdi.

Tamaraxanimn' o'yn o'neri hayal – qizlar erkinligine shaqirish sipatinda maydang'a kelgen bolsa, 30 – jillardagi M.Turg'anbaevanin' o'yn o'neri sol ha'rekettin' na'wbettegi basqishiga aylandi. O'z gezeginde bul basqish hayallardn' ko'rkem o'nerge degen batil qa'demleri boldi. M.Turg'anbaevanin' o'ynlari hayal-qizlardn' social turmis ta'rzine belsendi tu'rde aralashinin' timsali boldi. M.Turg'anbaevanin' lirik qaharmani o'zbek hayalnin' a'zeliy pa'ziyetleri ha'mde erkinlikke, azatliqqa

u'mtilıwdın' tımsalı onın' lirik oyunları adamlarda ko'terin'ki keypiyat bag'ishlaydı. Oyunshılardıń qa'wmeti baletmeysterlik qag'iydaları talabına bola emes, ba'lki olardıń ishki keshirmelerine ko're boladı. 1930-jıllardag'ı lipaslar keyin ala o'zbek hayallarının' da'sturiy lipasına aylandı, sebebi Tamaraxanıń saxna ushın o'zbek hayallarının' bayramg'a ta'n bolg'an lipasın maslastırg'an ha'm bul lipas menen oyunshılar 1925-jılı jazda Parijdegi I-ja'ha'n ko'rgizbesinde qatnasqan edi. 1930-jıllardan baslap ko'ylekler oyın atqarıw ushın og'ada qolaylasıp basladı. Jiltır ren'li materiallardan paydalanıp baslandı. Bunday lipaslar hayallardıń bayram lipası bolıp, ol "O'zbek lipası" modasın jaratadı. Birinshi o'zbek oyunları ko'plegen adamlardı ta'n qaldırıp, tamashago'ylerge qızıg'ıwshılıq oyatıwı menen birge bazı insanlardıń qarsılıg'ına ushrawı menen birge, oyınlarg'a qarata keskin ilajlarda ko'rip shıg'ıldı.

Usınday bir qatar qarısıqlıqlarg'a qaramastan ataqlı o'zbek oyunshısı ha'm baletmeysteri M.Turg'anbaevanıń do'retiwshiligi o'zbek xoreografiyasının' elide qa'liplesiwine tiykar boldı. Onıń teatrda jumıs baslag'anınan 1936-jılga shekemgi da'wirde M.Turg'anbaeva ushın o'zbek oyın o'nerinin' miyrasın u'yreniw ha'm sheberligin elide bekkemlew da'wiri boldı. Oyunshılardıń atqarıwların qunt penen gu'zetip olardıń oyunları M.Turg'anbaeva ushın o'zine ta'n sabaq boldı ha'm professional oyınshı Yusufjon qızıq Shakarjonov, Qımmatxan Sultanova lardıń ornı girewli. Oyın o'nerinin' o'zine ta'n o'zgeshelikleri sonnan ibarat bolıp ondag'ı sulıw ha'reketler ha'r bir jaratılǵ'an oyın do'retpeleri xalıqtın' keypiyatınan, ishki keshirmelerine derek beredi. Atap aytqanda oyınlarındag'ı shaqqanlıq, basqa oyın mekteplerinen ajralıp turadı, shaqqan xalıq ekenligi oyın ha'reketlerinde de, atqarıw sheberliginde de ayqın ko'zge taslanadı. M.Turg'anbaeva o'zbek oyın o'nerinin' Ferg'ana mektebin belgili bir da'rejege jetkizip u'lken miyras qaldırdı. Onıń jaratqan o'neri bu'gin du'nya itibarında 1957-jılda M.Turg'anbaeva o'zi saxnalastırg'an "Paxta" ha'm "Pilla" oyunları menen Moskvada bolıp o'tken festivalda altın medaldı qolga kirgizdi. Ferg'ana mektebinin' ja'ne bir o'zine ta'n qa'siyeti ondag'ı ha'reketler yag'nıy qa'wmetti erkin uslaw, jen'il ha'm ma'nili ju'riw, ko'p qırlılıq, paxta islengen ha'm anıq ma'nige iye bolg'an qol ha'reketleri, ko'z qaraları, na'ziklik penen bas ha'reketleri Ferg'ana oyınınıń tiykarın payda etedi. Bunda erkekler oyınlarında batıl ha'reketler, aylanıwlarındıń o'zgesheligi ko'zge taslansa hayallardıń oyınında na'zik ha'reketlerdi ko'riwimiz mu'mkin.

Sunday-aq Ferg'ana oyınında uforlar (usıl ha'reketler) din' a'hmiyeti u'lken. Tiykarınan qalalarda jasaytug'ın, oyın o'nerin ka'sip qılıp alg'an ta'jriybeli oyunshılar Ferg'ana oyınında ayırıqsha abıray ha'm hu'rmetke iye bolıp, oyın o'nerinin' miyrasın, atqarıw usılın, o'z ta'jriybelerin shagirtlerge u'yretiw arqalı bul o'nerdi dawam etpekte. Ferg'ana oyını tiykarınan u'lken maydanlarg'a "U'lken oyın" ha'm kishkenelew ortalıqta atqarılatug'ın "Mayda oyın" lardan ibarat.

"U'lken oyın" 280 usıldı o'z ishine aladı. "Mayda oyın" bolsa yalla ha'm laparlar menen atqarılatug'ın lirikalıq oyın esaplanadı. O'zbek xalıq oyını u'shke bo'linedi, bular Ferg'ana xalıq oyını, Buxara oyın mektebi, Xarezmi xalıq oyını ha'r birinin'de o'zine ta'n bolg'an o'zgeshelikleri bar.

Buxara oyını – o'zbek xalıq oyın usılın o'z aldına qa'liplestirip, rawajlanıp kelgen. Ondag'ı ha'reketlerdin' tezligi, qayrılıw, yarım qayrılıw qusag'an usıllardıń baylıg'ı menen ajralıp turadı. Oraylıq Aziya atap aytqanda O'zbekstan aymag'ında tawılǵ'an tasqa sızılǵ'an arxeologik tabılıwlar bul jerde oyın o'nerinin' a'yyemgi da'wirde berli bar ekenligin ha'm o'z aldına rawajlanıp jolların basıp o'tkenliginen derek beredi. Tariyxiy mag'lıwmatlarg'a su'yengen halda Zardushtiylardıń ullı kitabı esaplang'an «Avesto» da'wirinde de bul oyın o'nerinin' qa'liplesip, xalıq ha'm professional oyın bolıp eki jo'neliste rawajlang'anlıg'ın ko'riwimiz mu'mkin. Sunday – aq tu'rli basqışlarda oyın o'neride "Besh qarsak", "U'lken oyın", "Lazgi", "Keme oyını" kibi a'yyemgi oyınlar payda bolg'an.

XX – a'sirge kelip oyın o'neri Buxara oyını, Xarezmi oyını, Ferg'ana oyını jo'nelislerde qa'liplesip, zamanago'y saxna talapları tiykarında qayta islengen saxnalıq xalıq oyını sıpatında rawajlandı. Usı jo'nelislerdin' ha'r biri, bir neshe tariyxiy basqıştı basıp o'tip, o'z forma ha'm usılına iye boldı.

Xarezmi oyınında a'yyemnen qa'liplesip bu'gingi ku'нге shekem rawajlanıp jolın basıp o'tken bizge shekem "Chag'alloq", "Narım narım", "Aliqambar", "Shirinnovot", "Mo'ri" oyunları atqarıwında erkek

oyinshilar ha'm masqarapazlar o'zlerin ko'rsetken bolsa, "Ashshadaroz" , "Maqom ufori" kibi oynlarda hayal oyinshilar u'stemlik qilg'an. Sonday-aq "Lazgi" oyinm atqariwda erkek ha'm hayal oyinshilar birdey sheberlik penen atqarg'an Lazgi oyini qanday da bir ma'nide Xarezm oyininin' ju'regi bolip esaplanadi ha'm usi Lazgi menen xalqaraliq tanlawlarda da u'lken jetiskenliklerge erisip elimizdegi o'zbek oyim o'nerin du'nyag'a tanilwina sebepshi bolmaqta.